

DIN ACȚIUNILE POLITICE ALE ROMÂNILOR BIHORENI ÎN ANUL 1907

Frământările politice ale bihorenilor au cunoscut, în anul 1907, un moment de o intensitate fără precedent, sensul ofensiv al acestora fiind îndreptat împotriva legilor școlare propuse de contele Apponyi, care vizau deznaționalizarea populațiilor nemaghiare din Transilvania și Ungaria, prin decretarea obligativității învățămîntului elementar în limba maghiară, tinzîndu-se așadar la distrugerea caracterului național al școlii, la folosirea ei ca instrument de realizare a intențiilor reacționare ale guvernanților.

Împotriva unei asemenea politici opresive a autorităților statului dualist austro-ungar au acționat, într-o impresionantă solidaritate¹, toate categoriile sociale bihorene, care s-au opus, cu o voință exemplară, politicii de maghiarizare forțată a școlilor confesionale românești, adevăratele citadele de apărare a ființei naționale.

Astfel, la 25 martie 1907 s-a desfășurat — în localitatea Sînicolaul Român² — o adunare populară, în programul căreia au figurat probleme de o acută actualitate, cum au fost, spre exemplu, discutarea situației generale, mai ales a celei politice, din Imperiul austro-ungar, chestiunea drepturilor electorale și, cu deosebire, a scopurilor urmărite de autorul proiectelor de legi școlare³, contele Apponyi.

Vorbind numeroșilor ascultători din Sînicolau și așezărilor învecinate despre faptul că în parlamentul de la Budapesta se aflau numai 25 de deputați ai naționalităților — comparativ cu 420 de deputați ai partidului de guvernămînt —, dr. Teodor Mihali a arătat, totodată, că numai aceștia „protestează împotriva abuzurilor guvernului“. Același orator face precizarea, de o semnificație aparte în contextul respectiv, că prin folosirea, ca și pînă atunci, a limbii materne în școlile confesio-

---

¹ Teodor Neș, *Oameni din Bihor. 1848—1918*. Tip. Diecezană, Oradea, 137, p. 393—396; Ioan Pușcaș, *Din lupta politică a românilor bihoreni în anii 1900—1914*, în *Lucrări științifice*, seria B, 1969, p. 251—262; Viorel Faur, *Lupta românilor din Crișana pentru drepturi naționale în primii ani ai veacului al XX-lea*, în *Banatica*, V, 1979, p. 373—382; Idem, *Documente despre manifestările populației românești din Bihor împotriva legilor lui Apponyi (1907)*, în *Aleșd. 1904—1979*, Oradea, 1979, p. 225—252.

² Corespondentul, *Adunarea națională de la Sînicolaul Român (Raport special)*, în *Tribuna*, 1907, nr. 61, p. 6—7.

³ Arhivele Statului Oradea, fond *Prefectura județului Bihor*, Inv. 25, dos. 3/1907, f. 9.

nale românești „nu se comite infracțiunea de trădare de țară”⁴, cum încercau oficialitățile să interpreteze o asemenea împrejurare. O altă adunare populară a avut loc, la 7 aprilie 1907, în Giriș⁵. În raportul prim-pretorului plasei centrale (Oradea) se fac unele referiri la eveniment, pe care le consemnăm. Mai întâi reține atenția atitudinea dr.-lui Nicolae Zigre, președintele adunării, care și-a „exprimat satisfacția că a fost abandonat „pasivismul” (politic — n.n.) al românilor și s-a trecut la acțiuni concrete”⁶. În continuare, redactorul „Tribunei”, Ioan Russu-Șirianu, a „dezvăluit exploatarea românilor, jignirile aduse populației românești”, iar dr. Dumitru Lascu a făcut temerare comentarii în legătură cu „dreptul electoral și impozitul progresiv, cu salarizarea învățătorilor confesionali și de stat, autonomia confesională și folosirea limbii materne”⁷.

O manifestare similară de amploare era preconizată, pentru 14 aprilie 1907, la Beiuș. La sediul episcopului Dimitrie Radu — se menționează într-un raport al prim-pretorului plasei Beiuș către comitele suprem al Bihorului — au fost prezenți, pentru a se consulta în vederea asigurării reușitei adunării, „mai mulți agitatori români”⁸, ca, de pildă, dr. Ioan Ciordaș și dr. C. Popovici. Prim-pretorul era de părere că peste tot „au loc mișcări și adunări ale românilor, la Arad sau lângă Oradea, în comunele apropiate, iar aici la noi (în Beiuș și așezările din depresiunea cu același nume — n.n.), unde, naționalitatea română este în leagănul său, ideea statului maghiar nu este susținută”⁹. Reprezentantul puterii locale propune „contractarea adunării populare românești”¹⁰. La data stabilită, în piața Beiușului s-a organizat o impunătoare adunare, care a fost deschisă de dr. C. Popovici cu îndemnul ca toți românii, de „la vlădică la opincă”, să se împotrivescă proiectului de lege școlară a lui Apponyi¹¹. Datorită unui incident creat de locuitorii din Târcaia, autoritățile au procedat la „împrăștierea” adunării, precum și la arestarea unor români, printre care și învățătorul Gheorghe Tirla¹². Prin urmare, această acțiune politică din sudul Bihorului a fost anihilată prin practicarea diversiunii.

La adunarea populară din Ceica (de la 16 aprilie 1907) au fost aduși 17 jandarmi, desigur pentru a-i determina pe locuitorii români la adoptarea unei atitudini moderate. Avocatul orădean, dr. Dumitru Lascu (candidat de deputat) s-a ridicat însă, cu o stimulentivă energie, „împotriva proiectului legii școlare și a folosit în alocuțiunea sa — precizează prim-pretorul plasei Ceica — expresii tari și instigatoare la adresa guvernului, arătând printre altele că atunci când românii din Transilvania și-au manifestat dorința de a deschide fabrici, ministerele de resort le-a

⁴ *Ibidem.*

⁵ *Adunarea de la Ghiriș*, în *Tribuna*, 1907, nr. 70, p. 2—3; *Adunarea populară românească în comitat, în Nagyvárad (Oradea Mare)*, 1907, nr. 82, p. 5.

⁶ Arhivele Statului Oradea, fond *Prefectura județului Bihor*, Inv. 25, dos. 3/1907, f. 11—13.

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem*, f. 15—16.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ *Ibidem*, f. 25.

¹² *Ibidem.*

răspuns că pentru români se vor confecționa funii¹³. Evident, o aluzie de surprinzătoare brutalitate, care a avut ca efect accentuarea contradicțiilor naționale.

De o însemnătate deosebită au fost deciziile luate cu prilejul adunării populare din Chișirid (21 aprilie 1907), la care au fost prezenți locuitorii din Nojorid, Apateu, Leș și Păușa¹⁴. Reproducem dintr-un document administrativ — datorită valorii sale informative — revendicările formulate de participanți. Astfel, adunarea populară din Chișirid:

„— își exprimă neîncrederea și dezaprobarea față de politica anti-populară a guvernului maghiar, mai ales în ceea ce privește atitudinea acestuia față de poporul român din Transilvania;

— cere imediata demisionare a guvernului, fiindcă de când a ajuns la putere nu numai că nu a luptat pentru democratizarea vieții, dar, dimpotrivă, a împiedicat realizarea unor reforme democratice;

— pentru că parlamentul nu este un organ care să exprime voința majorității populației, adunarea populară cere introducerea votului universal, secret, direct pe comune;

— reglementarea impozitului progresiv după veniturile particularilor;

— înființarea unei bănci de stat, care să aibă prioritate în cumpărarea moșiilor mari supuse vânzării și parcelarea imobilelor secularizate, obținute pe această cale, cu termen de amortizare de 50 ani;

— folosirea fondurilor din ultimul împrumut de stat pentru înființarea de întreprinderi în zonele locuite de români, proporțional cu numărul locuitorilor pentru care de fapt s-a luat acest împrumut; condamnarea atitudinii membrilor parlamentului maghiar care în bătaie de joc și ca jignire adusă națiunii române au răspuns la aceasta prin Hock János: „fabrică de funii pentru români“;

— adunarea populară își exprimă protestul împotriva violării dreptului de întrunire și adunare, precum și același, drept pentru clasa muncitoare;

— se protestează împotriva afirmației guvernului că deputații Partidului Național Român nu reprezintă interesele națiunii române;

— se protestează împotriva încălcării autonomiei profesionale, prevăzută de constituția țării, și împotriva elaborării unor „legi“ (cum erau cele propuse de Apponyi — n.n.) care tind să desființeze autonomia profesională și biserica națională română;

— se protestează împotriva mașinațiunilor guvernului, care încearcă să salarizeze pe învățători ca pe cei mai ordinari „agenți“ politici și totodată să distrugă din punct de vedere moral școlile profesionale și adunarea populară cere ca guvernul să-și retragă proiectul de lege a învățământului, să fie îmbunătățită salarizarea învățătorilor și protestează împotriva tendințelor de rea credință ale guvernului;

— datorită pericolului care amenință biserica și școlile profesionale românești adresează o chemare tuturor prelaților bisericii și fruntașilor Partidului Național Român, pentru ca să fie convocată o adunare națională a tuturor românilor din Transilvania;

¹³ *Ibidem*, f. 28—29; *Nagyvárad*, 1907, nr. 89, p. 2.

¹⁴ Arhivele Statului Oradea, fond *Prefectura județului Bihor*, Inv. 25, dos. 3/1907, f. 30—32.

— respectarea drepturilor constituționale pentru folosirea limbii române;

— adunarea populară protestează împotriva abuzurilor comise de către guvern și împotriva intențiilor acestuia de a distruge P.N.R., întrucât asemenea acțiuni compromit statul în sine;

— adunarea populară consemnează cu indignare afirmația tendențioasă și șovină potrivit căreia poporul român și conducătorii acestuia se comportă cu ură față de maghiari și, în felul acesta, să distrugă înțelegerea dintre cele două naționalități;

— adunarea populară își exprimă mulțumirea față de P.N.R. pentru activitatea cinstită, bărbătească și patriotică, asigurându-l de adeziunea sa deplină¹⁵. Hotărârile luate de adunare, în unanimitate, urmau a fi transmise parlamentului, pentru a fi cunoscute doleanțele populației românești din așezările amintite. De altfel, acestea pot fi considerate ca fiind reprezentative pentru românii din Bihor, deoarece exprimă voința lor de a obține drepturi naționale, precum și protestul, devenit colectiv, împotriva legilor de maghiarizare a școlilor românești. Dintre documentele bihorene ale anului 1907, moțiunea votată de adunarea populară de la Chișirid se detașează în mod evident atât prin cuprinderea celor mai de seamă revendicări de natură politică, economică și culturală, dar și prin caracterul deschis și neconciliant al formulărilor, prin confruntarea fără rezerve cu autoritățile oprimate. Este, neîndoielnic, o puternică mărturie a maturității politice a locuitorilor români din satele Bihoului, cuprinși acum în aria mișcării naționale, a cărei forță ofensivă este din ce în ce mai penetrantă, realitate care aduce autoritățile în stare de alertă.

La 28 aprilie 1907 s-a ținut o altă adunare populară, de data aceasta în localitatea Săcădat. Pe ordinea de zi au figurat: exprimarea proiectului față de legile școlare ale lui Apponyi, introducerea votului universal, reglementarea impozitului progresiv și aplicarea legii naționalităților (din 1868)¹⁶. Președintele adunării, dr. Aurel Lazăr, a dat cuvântul lui Vasile Babi, funcționar la Institutul de credit și economii „Bihoreana” din Oradea, care „a dezvăluit, în alocuțiunea sa, abuzurile coaliției guvernamentale și s-a străduit să demonstreze — atrage atenția primpretorul plășii centrale (Oradea) — că programul guvernului... cuprinde niște măsuri dogmatice, iar în anul care a trecut a demonstrat că, de fapt, a înlocuit un regim de guvernare antipopular și ostil cu altul și mai ostil, a înfierat sistemul de impunere depășit¹⁷. A rostit, de asemenea, un discurs și dr. Coriolan Pop (candidatul de deputat al respectivei circumscripții electorale), care, la rîndul său, a „exprimat nemulțumirea generală, din toate părțile, în legătură cu guvernarea antipopulară¹⁸. S-a adoptat hotărîrea de a se înainta parlamentului un raport care să conțină revendicările celor prezenți.

Din raportul primpretorului plasei Salonta trimis comitatului aflăm că și în comuna Homorog a avut loc, la 29 aprilie 1907, o adunare populară, al cărei punct culminant a fost intervenția lui dr. Dumitru Lascu, teme-

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, f. 36—37.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

rarul militant pentru drepturi naționale și unitate. Pledînd pentru introducerea votului universal, dr. D. Lascu a remarcat că „este nejust să se pretindă că obținerea dreptului la votul universal să fie condiționată de cunoașterea limbii maghiare (scris, citi), încercîndu-se, ca în felul acesta, să fie frustrată națiunea română de drepturile ei civile cele mai elementare, atunci cînd la suportarea sarcinilor fiscale nu se întrebă dacă știe cineva (limba) maghiară”¹⁹. În cadrul adunării s-a luat în discuție și proiectul legii școlare, precum și necesitatea de se introduce în administrație utilizarea limbii „poporului” din zona respectivă, eliminîndu-se taxa de traducător (de 5 coroane). Cei 14 deputați români din parlament se impune a fi „recunoscuți ca reprezentanți ai națiunii române”²⁰ și tratați ca atare. A fost, de asemenea, criticată teroarea instaurată de autorități în perioada alegerilor, exemplificîndu-se cu localitatea Dobra, unde au fost masați, cu o ocazie de acest fel, 600 de soldați și 600 de jandarmi. La finele lucrărilor adunării s-au adoptat cîteva hotărîri de un real interes, exprimîndu-se public neîncrederea în guvernanți și pretinzîndu-se ca „să fie constituită o nouă cameră a deputaților, pe baza introducerii votului universal”²¹. În moțiunea adunării apar și alte revendicări, care sînt însă identice cu cele formulate la adunarea populară din Chișirid. Reținem doar protestul „împotriva acțiunilor șovine ale guvernului” și cerința de a se renunța „la regimul de teroare împotriva sentimentelor naționalităților române”²².

Reconstituind, pe baza unei informații inedite, împrejurările politice din Bihor în anul 1907, marcate de tendința oficialităților statului dualist de a face un pas decisiv în concretizarea intențiilor lor de deznaționalizare a populației românești. Acestea s-au lovit însă de o dîrză rezistență, manifestată prin intermediul unor adunări populare de amploare în cîteva din așezările locale, cu care prilej s-a protestat vehement împotriva legilor de maghiarizare a școlilor elementare românești și au fost pretinse drepturi de factură democratică pentru populația românească. S-au înscris astfel cîteva pagini în epopeea eroică a luptei împotriva asupririi străine.

VIOREL FAUR, MIHAI APAN

BRUCHSTÜCKE POLITISCHER TÄTIGKEIT DER RUMÄNEN AUS DEM BIHOR

(Zusammenfassung)

Im Jahre 1907 erlebten die politischen Unruhen der Rumänen aus dem Bihor einen nicht verbokannten Höhenpunkt. Der offensive Sinn dieser Unruhen war gegen die Entnationalisierungspolitik der österreich-ungarischen Behörden gerichtet.

¹⁹ *Ibidem*, f. 40.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.